

классов. Подана обоснованная с психолого-педагогических позиций классификация самостоятельных работ учащихся начального звена.

Ключевые слова: творческая самостоятельная деятельность, творческий потенциал личности, признаки самостоятельной работы учеников младших классов, активизации познавательной деятельности.

SUMMARY

E. Harkova. Creative self activity of junior schoolchildren in the context of modern didactice.

In the article is considered the problem of junior schoolchildren's independent activity directed on their intellect and creative potential forming. Different approaches to the determination of concept's existing «self independent work», «self activity»; the main signs of junior schoolchildren's independent work are parted and characterized. It is given based of psychologically pedagogical positions the classification of independent works of junior classes.

Key words: creative independent activity; creative potential of personality, signs of independent work of junior pupils, activations of cognitive activity.

УДК 316.422:378.147«312»

I. М. Щербакова, Н. В. Макаренко

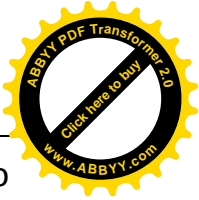
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

У статті розглянуто теоретичні основи професійного самовизначення старшокласників в умовах соціально-економічної трансформації суспільства. Проаналізовано актуальні проблеми професійного самовизначення, які постають перед старшокласниками за умов соціально-економічної трансформації суспільства. Уточнено особливості та складові компоненти професійного самовизначення старшокласників в умовах кризового сьогодення.

Ключові слова: самовизначення, професійне самовизначення, вибір професії, криза, інноваційне навчання.

Постановка проблеми. В умовах соціально-економічної трансформації суспільства відбуваються докорінні зміни в системі професійної орієнтації, які істотно позначаються на професійному самовизначенні старшокласників. Загальновідомо, що самовизначення – це завжди утвердження власної позиції у проблемній ситуації. Останнє безпосередньо стосується особливостей професійного самовизначення старшокласників в умовах кризового сьогодення. Виходячи з того, що професійне самовизначення – це самостійне й усвідомлене узгодження своїх можливостей зі змістом і вимогами професії, старшокласники повинні визначати своє життєве кредо і свій стиль уже «тут і зараз», щоб потім у дорослому житті бути щасливими, успішними й конкурентоспроможними. Саме тому ми вважаємо, що досліджувана проблема є актуальною на сучасному етапі і потребує ґрунтовного теоретичного аналізу.

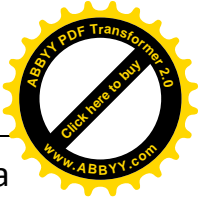
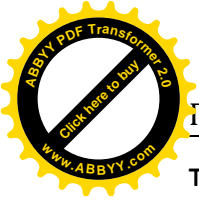

Аналіз актуальних досліджень. Дослідженням професійного самовизначення особистості в контексті її загального самовизначення займалися провідні вітчизняні науковці (К. А. Абульханова-Славська, Т. М. Афанасьєва, І. С. Кон). У працях багатьох учених аналіз професійного самовизначення пов'язується з дослідженням проблем: соціальної зрілості і визначення життєвої позиції особистості (Л. І. Анциферова, Л. Н. Коган, І. С. Кон, А. В. Мудрик, Д. І. Фельдштейн); самоздійснення і самореалізації особистості (П. П. Соболев, В.Ф. Сафін). Представники вікової психології і психології розвитку вивчають проблему професійного самовизначення, зважаючи на специфіку юнацького віку, процеси соціалізації і вибору сфери професійної діяльності (Р. Берне, Л. І. Божович, В. І. Журавльов, А. М. Кухарчук, А. В. Мудрик, П. А. Шавір).

Мета статті – проаналізувати актуальні проблеми професійного самовизначення старшокласників в умовах соціально-економічної трансформації суспільства.

Виклад основного матеріалу. Сучасне життя дає молодим людям безмежні можливості для вибору, проте водночас ставить їх перед суворою необхідністю робити правильний вибір у ранньому віці. Природно, що для багатьох молодих людей це занадто складно, адже вибір потрібно робити вже у 10 класі, а для деяких випускників у 8–9 класі, якщо вони на той момент уже вирішили вступати до коледжу чи училища. Крім того, у певних сферах суспільного життя сучасна молодь відчуває втрату існуючих дотепер соціальних гарантій, у зв'язку з чим планування майбутнього для більшості 15–16-річних стає схожим на претензійно-сміливу мрію: високий випускний бал уже більше не гарантує вступу до ВНЗ, а у майбутньому – хороші знання з фаху не гарантують стабільного робочого місця на ринку праці; система пенсійного забезпечення – дискусійна, та й в особистісній сфері довготривалі відносини стають дедалі дефіцитнішими. Тому реакція сучасної молоді цілком природна – це посилена потреба у чіткому орієнтуванні та емоційному захисті в житті.

Для сучасного старшокласника визначитися з вибором майбутньої професії, а отже, і власної долі сьогодні є непростим завданням. По-перше, сучасні випускники розуміють, що вони мають обрати не просто улюблену, а й затребувану в майбутньому професію і зробити цей вибір не в останньому класі. По-друге, вони вже зараз мають планувати стратегії власного життя, орієнтуватися в системі найрізноманітніших неоднозначних цінностей. Вони мають визначати своє життєве кредо і свій стиль уже сьогодні. А це насправді досить складно, тому що нині у світі відбувається глибинна трансформація усталених форм людського існування, викликана загальноцивілізаційними

тенденціями останніх десятиліть. Набирає обертів всесвітня глобалізація, яка характеризується бурхливим нарощуванням якості і кількості інформації, динамічним формуванням масових процесів, що змінюють світ. Проте ХХ століття принесло людству не тільки видатні досягнення науки, техніки, технології, збагачення культурної спадщини, але й катастрофічні за своїми наслідками катаклізми – війни, тоталітаризм, расову нетерпимість, криваві міжнаціональні конфлікти, невідомі раніше хвороби, деформацію моральних ідеалів і цінностей.

Сучасна Україна, особливо її молоде покоління, потрапивши в екстремальні умови системної кризи, чи не найбільше потерпає саме від останнього – від деформації морально-вольових ідеалів і цінностей. В умовах економічної і соціально-політичної нестабільності посилюється соціально-психологічне напруження в системі стосунків між людьми, поглиблюються песимістичні настрої, знижуються смисложиттєві орієнтири і ціннісно-мотиваційні чинники поведінки і діяльності. Змінюється спосіб мислення сучасного покоління, механізми людських відносин, зміщуються моральні орієнтири, а тому життєво необхідним стає пошук нових ідеалів, нових цінностей, нових пріоритетів сучасної молоді.

Отже, на увагу заслуговують загальні концептуальні положення теорії професійного самовизначення старшокласників як багатоаспектного процесу (Н. Жемера), а також основні постулати А. Маслоу, який запропонував концепцію професійного розвитку і виділив як центральне поняття «самоактуалізацію» – прагнення людини удосконалюватися, висловлювати, проявляти себе у значущій справі [1].

Професійне самовизначення охоплює старший шкільний вік, однак йому передуює етап первинного вибору професії, який характерний для учнів молодшого шкільного віку, коли ще не виникає питань про зміст професії, умови роботи (іноді на цій стадії затримуються і підлітки, адже світ професій дуже великий).

Сучасний світ професій (ринок праці) дуже складний. Він включає тисячі різних цікавих професій і спеціальностей. Старшокласників водночас можуть приваблювати десятки професій. Питання лише в тому, чи усвідомлюють вони, що різні види праці вимагають від людини різних і часом суперечливих професійно важливих якостей, здібностей, знань. Саме тому Г. Щедровицький розглядає професійне самовизначення як здатність майбутнього суб'єкта праці будувати самого себе, свою індивідуальну історію, як уміння переосмислювати власну сутність. Отже, досліджуючи професійне самовизначення особистості, необхідно зосереджувати увагу на активному пошуку особистістю можливостей для

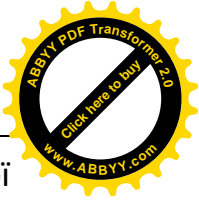
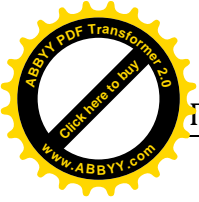
саморозвитку, для формування себе як повноцінного учасника суспільно корисної праці, як активного суб'єкта праці [2].

На етапі професійного самовизначення (старший шкільний вік) виникають і формуються професійні наміри і схильності, первинне орієнтування в різних сферах праці; професійне навчання як освоєння обраної професії здійснюється після отримання шкільної освіти; професійна адаптація характеризується формуванням індивідуального стилю діяльності і залученням до системи виробничих і соціальних відносин; самореалізація у праці (часткова або повна) пов'язана з виконанням або невиконанням тих очікувань, які стосуються професійної праці [3].

Старший шкільний вік – це період уточнення соціально-професійного статусу (10–11 класи). На цьому етапі в сучасній системі освіти старшокласники, які вибрали профіль навчання чи опанували (за бажанням) професію, уточнюють відповідність своїх професійних та інших якостей, стану здоров'я вимогам професійної діяльності, що обирається. Саме тому мету професійної орієнтації учнів старших класів слід розглядати в загальному зв'язку з цілями і завданнями трудової підготовки школярів. При цьому необхідно враховувати логіку розгортання періодів модульно-розвивального навчання і рівнів самовизначення (як особистісного, так і професійного), які в інноваційній взаємодії можна подати у вигляді схеми [4].

Рис. 1. Схема логічного розгортання періодів модульно-розвивального навчання та рівнів особистісного і професійного самовизначення

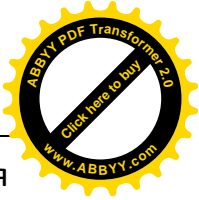
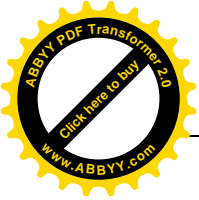

Вибір конкретної професії відбувається на стадії первинної реалістичної оптації (9–11 класи). Причому вдалий (оптимальний) вибір професії залежить від здатності особистості співвідносити власні можливості з вимогами певної професії, а також від здатності адаптуватися до мінливих соціально-економічних умов кризового сьогодення. Усвідомлення свого місця в майбутньому, своєї життєвої перспективи є центральним новоутворенням психічного та особистісного розвитку у цьому віці. Характерною рисою є також формування життєвих цілей і планів.

Життєвий план виникає в результаті узагальнених цілей, які ставить перед собою особистість. Життєві плани можна умовно поділити на: професійно-освітні (отримати цікаву улюблену роботу, підвищити свою кваліфікацію, отримати вищу освіту, другу вищу освіту); суспільно-політичні (розширити свій політичний кругозір, брати участь у суспільному житті); романтико-пізнавальні (побувати в інших містах і країнах); особистісно-сімейні (знайти вірних друзів, створити сім'ю, виховати дітей справжніми людьми); матеріально-побутові (добитися гарного матеріального становища, забезпечити хороші житлові умови тощо).

Для старшокласників-випускників вибір професії – це серйозний крок. Але проблема в тому, що вони слабо орієнтуються в наукових основах професійного самовизначення, зокрема психологічних. Більшості юнаків і дівчат не вистачає загальних знань психології особистості, їм важко розібратися у своїх інтересах, здібностях, якостях та рисах характеру. Їх уявлення про особистість часто залишаються на рівні життєвих, побутових суджень. Проте, на нашу думку, їм ще важче розібратися в тому, як їх індивідуально-типологічні характеристики відповідають вимогам професій, які вони обирають. Усе це дає право стверджувати, що психологічна просвіта як умова формування об'єктивної самооцінки, як умова правильного вибору професії дуже потрібна нашим старшокласникам.

Професійне самовизначення є важливим чинником самореалізації особистості в конкретній професії і культурі взагалі. Постійний пошук свого місця у світі професій дозволяє особистості знайти професійну галузь діяльності для повної самореалізації. Проте в деяких випадках старшокласники потребують професійної психологічної допомоги. Так, використання на стадії первинної реалістичної оптації психоконсультації (індивідуального або групового) забезпечує створення умов для формування особистісних новоутворень, а саме компонентів свідомого вибору професії, що сприяє узгодженості тріади «хочу – можу – повинен», а також формуванню особистості як активного, свідомого суб'єкта праці.

Задля оптимізації ефективного професійного самовизначення старшокласників психолог може застосовувати такі психотехнології, як: діагностичні і профорієнтаційні ігри, тренінги, діагностичний інструментарій, психолого-педагогічні консиліуми, професіографування, прогностичне планування професійного розвитку особистості [4]. Отже, професійне самовизначення – це емоційно забарвлене ставлення особистості до свого місця у світі професій. На професійне самовизначення особистості впливають соціальні умови і міжособистісні відносини в колективі, проте провідне значення у професійному самовизначенні належить самій особистості, її активності, відповідальності за своє становлення і формування як активного суб'єкта праці.

Висновки. Вибір професії – це одне з найважливіших рішень у житті кожної людини. Саме від цього рішення залежить життєвий шлях особистості, її місце в суспільстві. Неприємно констатувати, але сьогодні значна частина старшокласників не усвідомлює, де буде продовжувати навчання після школи, хоча їм постійно нагадують, що своє майбутнє професійне життя варто планувати задовго до останнього шкільного дзвоника. У цьому важливому питанні необхідно не тільки радитися з батьками, учителями, друзями, знайомими, але й уже під час навчання починати аналізувати різноманітні довідники навчальних закладів регіону, країни, намагатися зібрати якомога більше інформації про майбутню професію. Отже, професійне самовизначення – це динамічний процес розвитку цінностей, здібностей, інтересів школярів протягом усього навчання в загальноосвітній школі, проте воно актуалізується саме у старшому шкільному віці, коли особистість повинна знайти відповідь на питання: ким бути, до якої соціальної групи належати і з ким працювати.

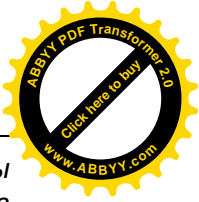
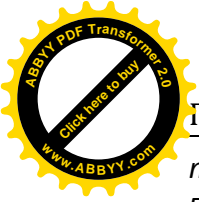
ЛІТЕРАТУРА

1. Захаров Н. Н. Професійна орієнтація школярів / Н. Н. Захаров, В. Д. Симоненко. – М. : Просвіта, 1989. – 192 с.
2. Зеер Э. Ф. Психология профессий : учеб. пособие для студ. вузов / Э. Ф. Зеер. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Академ. проект ; Екатеринбург : Деловая кн., 2003. – 336 с.
3. Климов Е. А. Как выбирать профессию : кн. для учащихся ст. кл. сред. шк. / Е. А. Климов. – М. : Просвещение, 1990. – 159 с.
4. Щербакова І. М. Психологічний супровід професійного самовизначення підлітків за умов інноваційного навчання / І. М. Щербакова // Актуальні проблеми діяльності психологічної служби теми освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 11–12 квіт. 2006 р. – Суми, 2006. – С. 134–137.

РЕЗЮМЕ

И. Н. Щербакова, Н. В. Макаренко. Актуальные проблемы профессионального самоопределения старшеклассников в условиях социально-экономической трансформации общества.

В статье рассмотрены теоретические основы профессионального самоопределения старшеклассников в условиях социально-экономической

трансформации общества. Проанализированы актуальные проблемы профессионального самоопределения, которые появляются у старшеклассников в условиях социально-экономической трансформации общества. Уточнены особенности и составные компоненты профессионального самоопределения старшеклассников в условиях кризисной современности.

Ключевые слова: *самоопределение, профессиональное самоопределение, выбор профессии, кризис, инновационное обучение.*

SUMMARY

I. Shcherbakova, N. Makarenko. Issues of the day of professional self-determination of senior pupils in the conditions of socio-economic transformation of society.

In the article the theoretical bases of professional self-determination of senior pupils are considered in the conditions of socio-economic transformation of society. The issues of the day of professional self-determination, which appear before senior pupils in the condition of socio-economic transformation of society, are analysed. Features and component of professional self-determination of senior pupils are specified in the conditions of crisis contemporaneity.

Key words: *self-determination, professional self-determination, choice of profession, crisis, innovative studies.*